

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Västlands kyrka är en stor byggnad med ett framträdande läge på en terrasserad höjdrygg, med landsvägen från Tierp till Skärplinge på ena sidan, och Tämnrån på den andra. Kyrkan är orienterad med tornet i norr och koret i söder. Tornet är ett landmärke i den flacka bygden, där omgivningen är en blandning av bebyggelse, åkermark och skog.

I den lilla bruksorten Västland var industrin och bruksgatan belägna i norr, medan kyrkan utgjorde en motvikt i söder. I vägkorset vid kyrkbacken ligger fortfarande gamla skolan, i dag församlingshem, och f d klockaregården. Tvärs över ån skymtar prästgården.

Kyrkogården omsluter kyrkan i norr, söder och öster. Den ursprungliga delen upptar den terrass som kyrkan står på. Utvidgningar har därefter skett i den lägre terrängen längs ån, samt mot söder.

Ca 500 meter norr om Kyrkbacken ligger den medeltida kyrkogården, där Västlands första kyrka stod från 1300-talet till 1850-talet. Den utgör en egen miljö med särskilt ålderdomlig karaktär.

2.2 Kyrkan

Västlands kyrka är en av Upplands största landsbygdskyrkor, byggd 1855-62. Fasaden är i vit puts med vita listverk m m, medan dörrar och fönster är gråa. Sockeln är av kryssharnad sten medan taket är täckt med kopparplåt, och prytt med förgyllda kors och spiror. Koppar finns även i vapenhusets höga pardörr från 1962. Bortsett från detta moderna inslag så är kyrkans exteriör i stort sett bevarad sedan byggnadstiden. Fönstren har munblåsta rutor och dörrarna är av handhyvlat

trä. Dock var taket antagligen först täckt med järnplåt, och det fanns då ytterligare några dekorativa kors på taket.

Kyrkan byggdes i övergången mellan klassicism och nystilsepok, och har drag av båda perioderna. Upphovsman var J F Åbom, som var sin tids mest anlitade kyrkoarkitekt. De symmetriska fasaderna med rikt profilerade listverk samt tornets lanternin är typiska för klassicismen - en stilriktning som hade sitt genombrott på 1780-talet, och nu var på väg att bli omodern. Däremot är fönstrens indelning och rundbågsfriserna på långhus och torn karakteristiska för nyrenässans och nygotik - de kommande stilarna.

Byggnaden är en treskeppig hallkyrka, med plana tak i de höga sidoskeppen och ett tunnvalv i mitterskeppet. I taket finns kraftiga listverk som vilar på åttkantiga kolonner. Den halvrunda korabsiden är ett karakteristiskt drag i såväl interiör som exteriör. Fönstren är höga med djupa och vida smygar. Hela interiören är mycket ljus, med tak, väggar och inredning i vitt, varmvitt och ljusgrått. Interiören gör på så sätt ett ursprungligt intryck. De färgrika inslagen är få och små, förutom korfönstren och golvet i rött tegel. Golvet är resultatet av en stor ombyggnad 1956-57.

Kyrkorummets äldsta föremål är dopfunten från 1400-talet av Vattholmamarmor. Triumfkrucifixet bakom altaret är från omkring 1500, men bemålningen och korset är en rekonstruktion från 1950-talet. Den resliga orgelfasaden är i barock från 1747. I ett intimt kapell som skapades under läktaren 1956-57 återfinns flera inventarier från gamla kyrkan. Där finns en svårt skadad Kristusskulptur från 1300-talet, samt predikstol och bänkdörr från 1600-1700-tal.

Detaljerna från 1850-talet är i dag ganska få. Predikstolen är den viktigaste, men också dörrarna i koret och portarna mot öster och väster är sevärd.

De konstnärliga inslagen från 1950-60-talen är dels den höga entrédörren ritad av Ärland Noréen, dels det målade

fönstret i kapellet. Båda är konstverk av hög kvalitet. I övrigt finns från ombyggnaden en mängd välgjorda detaljer: spegeldörrar med posthornstrycken, dörrfoder, räcken, ledstänger, belysningarmaturer och strömbrytare - allt med tidstypisk form. Sakristian bakom predikstolen och det motstående ekonomitrymmet har också påkostade 50-talsdetaljer. Bänkkvarteren från samma tid är däremot tämligen enkelt utformade.

I tornets övre del ligger gamla byggnadsdelar, men också återanvända delar från gamla kyrkan. En bänkdörr har monterats som vägg i ett transportschakt, och den nötta paneldörren till långhusvinden kan vara 1600-talets kyrkport!

2.3 Kyrkogården

1850-talets kyrkogård skapades genom att höga terrassmurar anlades mot öster och väster. En allé planterades från kyrkbacken fram till porten. Kring hela kyrkogården restes ett gjutjärnsstaket. De mest påkostade gravvårdarna placerades längst i norr.

Här är i dag endast gräsgravar, förutom ett fåtal grusgravar med påkostade inhägnader. I kombination med breda grusgångar i ett enkelt rutmönster, finns nordsydliga gångar av ölandskalksten. Allén utgör ett framträdande inslag i miljön. Längs östra väggen finns ett stort gruskvarter. I sydost finns ett sevärt grusgravskvarter med låga häckar. Där, samt i ett gräskvarter i sydväst, finns flera intressanta vårdar. Ett par, med kors respektive staket av gjutjärn, kan vara tillverkade på Västlands Bruk.

Söder om dessa finns en rad gräskvarter, som är en utvidgning av den första kyrkogården. Kring hela denna stora terrass löper i dag en låg häck, medan det endast finns fästbultarna kvar av staketet.

Östra kyrkogården är en utvidgning från omkring 1970. Här finns slingrande gångar, buskpartier och oregelbundna gräskvarter. Muren mot vägen samt trapporna är i kvartsit eller Dalasandsten, vilket är ovanligt på lantkyrkogårdar. Ett tjugotal år senare anlades minneslunden i sydost, nära åns täta trädridå.

Öster om tornet finns en enkel ekonomibyggnad på terrassmurens krön. Mot landsvägen i nordväst är ett bisättningsrum inbyggt i den höga terrassmuren, antagligen från 1920-talet. Det är ur bruk sedan ett tjugotal år.

2.4 Gamla kyrkogården

Den gamla kyrkogården består av en liten gräsplan. Den omges av en hög bogårdsmur som till viss del är i fältsten satt i bruk, och kan vara från medeltiden. Andra delar av muren är i kallmurad spräckt sten, och på krönet har under 1800-1900-talen lagts upp kullersten, tegel och slagg.

En järngrind hänger på putsade stolpar med 1700-talskaraktär. Innanför muren står många stora lövträd, som skapar avskildhet och stillhet, trots läget intill en vägkorsning. Det finns fortfarande närmare tio tydliga gravvårdar, de flesta i järn eller trä och plåt.

2.5 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

2.5.1 Sammanfattning

Västlands kyrka spelar som sockenkyrka en ovanligt framträdande roll i det lantliga brukssamhället. Den symboliserar den snabba utvecklingen av välståndet som följde av industrins goda år.

Kyrkan har också stort värde som en väl bibehållen representant för en kyrkoarkitektur som är ovanlig i Uppland.

2.5.2 Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkans färgsättning har stor betydelse för det genuina intrycket av exteriören.
- De ursprungliga dörrarna och fönstren är väl bibehållna hantverksprodukter av hög kvalitet.
- Den moderna kyrkporten av koppar är ett konstverk och en hantverksprodukt av mycket hög kvalitet från mitten av 1900-talet.
- Interiörens färgsättning har stor betydelse för upplevelsen av hur kyrkorummet ursprungligen var tänkt att uppfattas.
- Predikstolen och korets snickeriinredning från 1850-talet eller äldre har stort värde för upplevelsen av 1850-talets kyrkorum.
- Dopfunten i uppländsk marmor är en omistlig länk mellan den gamla kyrkans första tid och dagens kyrkliv. Vattholmamarmor användes flitigt vid bygget av Uppsala domkyrka under 1300-1400-talen. Denna typ av enkla och ofta medfarna dopfunter finns fortfarande i ett antal mindre socknar i Upplands landsbygd.
- Orgelfasaden är ett omistligt minne från den gamla kyrkans inredning.

- De inventarier från medeltid och 1600-1700-tal som förvaras i kapellet är ovärderliga som dokument om tidig kyrkokonst och om den gamla kyrkans inredning.
- Konstnärlig utsmyckning från 1950-60-talen är omistliga delar av den interiör (och exteriör) som skapades kring mitten av 1900-talet.
- Inredning och installationer från 1950-talet har ett stort värde, som exempel på god formgivning och hantverks- eller industriprodukter av hög kvalitet.
- I tornet finns 300-350 år gamla byggnadsdelar. De är viktiga dokument om utsmyckning och traditionellt hantverk i den gamla kyrkan.
- Delar av den ursprungliga kyrkogården har, trots förenklingar, kvarter med olika karaktär och material i gravvårdar och markbehandling. Detta är värdefullt, som prov på gravmode under skilda tider och i olika samhällsklasser.
- Gravvårdar av gjutjärn som är tillverkade på Västlands bruk har unikt högt värde, som tekniska och lokalhistoriska dokument.
- Den gamla kyrkogården har en viktig roll i Västland, som platsen för den första kyrkan och som en begravningsplats som var i bruk i mer än femhundra år.
- Den gamla kyrkogårdens återstående gravar, bogårdsmur, stolpar med grind och gamla lövträd är omistliga inslag i miljön.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Upplandsmuseet, faktarummet, ärendearkivet

Internet, Historiska museet, databasen Medeltidens bildvärld

Gad, Helge. Jordbruk och industri /.../ i Västland. UNT:s julbilaga 1950

Molin, Harry. Karlholms bruks bok. 1950

Ericson, Ingvar (red). Västlands kommun 1919-1973: en minnesskrift... 1974

Ljungström, Lars. Västlands kyrka och Karlholms kapell. Upplands kyrkor 190. 1982

Tierp tar till vara, Tierps kommun och Upplandsmuseet. 1986.

Nationalencyklopedin 1. uppl 1994-95

Sjöström, I, Sporrang, U (red). Uppland. Landskapets kyrkor. 2004